

Heller Ágnes
Repül a nehéz kő
2002. július 6., Magyar Hírlap

Hadd foglaljam össze néhány mondatban Immanuel Kant, a legnagyobb és a legrigorózusabb modern morálfilozófus leveleinek gyűjteményében olvasható egyik levélváltás tartalmát. Egy fiatal hölgy fordul hozzá, mint a morális kérdésekben legnagyobb tekintélyhez. Egészen fiatalon - írja - hittem egy férfi ígéreteinek, és elvesztettem szüzességemet. Most feleségül akar venni egy ember, akit mélyen szeretek, s tudom, hogy mindketten boldogan tudnánk együtt élni. Meg kell-e mondanom neki, hogy nem vagyok szűz? Kant a következőket válaszolta: asszonyom, elhallgatni valamit nem hazugság. A morális törvény nem írhatja elő, hogy mindent el kell múltunkról mondanunk, hiszen mindannyian elhallgatunk másoktól valamit. De ha vőlegénye megkérdezi, hogy szűz-e, akkor nem mondhatja, hogy igen. Mert az hazugság lenne.

Medgyessy Péter esete analóg a Kanthoz forduló asszony esetével. Hogy ott politikáról van szó, ezen a morális kérdésen jöttányit sem változtat. Medgyessy is elhallgatott valamit, nem hazudott, morális szempontból nem ítélné el. Lopni és orgazdának lenni viszont ellentmond az erkölcsi törvénynek. A morális vétket ebben az esetben az a személy követte el, aki ellopott egy titkos dokumentumot és - amennyiben a második papír ugyanettől a személytől származik - iratot is hamisított. A jogról még csak nem is beszéltem. És hogy ki és mikor követ el egy politikai hibát, az pragmatikus és nem morális vagy jogi kérdés.

Ugyanaz az Immanuel Kant, aki az említett hölgynek a fenti tanácsot adta, másutt beszél a politika moráljáról is. A politikusoknak be kell tartani a törvényeket. S amit a politikusnak nem szabad elhallgatnia, azok nem tények, hanem a politikai gyakorlatot vezérlő elvek, az úgynevezett maximák. A politikai gyakorlatot nem szabad olyan elvre építeni, mely, amennyiben nyilvánosságra hoznák, a politika hitelességét szüntetné meg. Például ne válasszon a politikus tevékenysége számára maximákat, mint "az ellenfél megsemmisítése érdekében minden eszköz felhasználható, így a hazugság és a rágalmozás is", mivel ez az elv, ha nyilvánosságot kap, megsemmisíti a politikai célt magát. A képmutató politika, minthogy gyakorlati elveit nem lehet nyilvánosságra hozni, hosszú távon nem sok sikerrel kecsegtet. Sajnos igen gyanús jeleit látom a képmutatásnak egyes jobboldali vezetők nyilatkozataiban. A nyilvános politikai elveknek is vannak erkölcsi vonatkozásai. Így például az osztó igazságosság elvének, a kisebbségek védelme elvének, nemzeti szuverenitás védelme elvének. Nyilvános elvek esetében a honpolgároknak módjuk van arra, hogy lemérjék, miben feleltek meg egy kormány intézkedései nyilvánosan vallott elveiknek. A mostani kormány politikai erkölcsiségét is csak intézkedései nyomán lehet

majd lemérni. Medgyessy Péter tehát 2002-ben, a most vitatott esetben nem vétett a morális törvény ellen. De mi volt a helyzet a Kádár-rendszer idején?

Három dolgot bocsátanék itt előre. Mindenekelőtt azt, hogy a morál az egyénhez tartozik, hiszen az egyén választ, kollektív intézmény választásának végeredménye egyének választásából adódik össze. Mindenki mondhat - erősen vagy kevésbé kényszerítő körülmények között - igent vagy nemet, kiléphet vagy beléphet, mindenki saját tetteiért vállalja a felelősséget. Továbbá: a kollektív bűnösség kimondása s ebből következően a kollektív felelősségre vonás barbár, az emberi méltóságot megtipró intézkedés.

Magyarország története az első világháború óta efféle barbár intézkedések sorozata. Ezek egy része egy etnikumot vagy egy társadalmi osztályt sújtott - mint a zsidók ellen irányuló numerus clausus vagy az úgynevezett osztályidegenek eltávolítása minden vezető vagy értelmiségi foglalkozástól -, más részénél az etnikai tisztogatás politikai szankcióval párosult - mint a németek kitelepítésének esetében -, míg párhuzamosan folyt a politikai kollektív felelősségre vonás, mint a horthysta apparátus bélistázása, az Ő56-osok kizárása állásokból útlevíkélrelmeik folyamatos visszautasítása, továbbá a kiadóknál a "három t érvényesítése" (a fiatalok kedvéért: tiltani, túrni, támogatni). Mindezek az intézkedések, ahogy mások is, a kollektív megtorlás eszközei voltak. Embereket, akik egy előbbi korszak politikai vagy más szervezeteiben dolgoztak, pusztán ezen az alapon bármely közéleti pozíció elfoglalásából kizárni, a kollektív büntetés elvének alkalmazása. Motivációja lehet nemes is, de nemtelen eljárásnak is lehet néha nemes motivációja. Gyakori motivációja a bosszú. A bosszúvágy néha nagyon is érthető - mondják egyesek. Ha a nagyapám padlását kisöpörték, érthető, hogy bosszút akarok állni. Így volt ez a zsidó fiúkkal is, akik beléptek az ÁVO-ba. Ők azt mondták, egész családomat meggyilkolták, jogom van bosszút állni. Értenei valóban érthető ez - néha még személyes rokonszenvünkkel is találkozhat -, de ettől még nem lesz helyes, sem méltánylandó. A bosszú nem jogforrás. (Amikor 1958 tavaszán három órát vártam a fegyelmi bizottság döntésére, mely Ő56-ban tanúsított magatartásom miatt megszüntette adjunktusi állásomat, arra gondoltam, hogy olyan Magyarországon szeretnék élni, ahol kizárólag a képesség és teljesítmény számít abban, hogy valaki milyen állást tölthet be. 1958 és 1989 között egyszer sem léphettem át a pesti bölcsészeti kar kapuját, de azóta is így gondolom.)

A kollektív büntetés barbár politikai diszkrimináció. Hál'ő istennek megszűnt a politikai bűncselekmény fogalma. Csak köztörvényes bűnözőt - ebbe a csoportba persze a politikai motivációjú bűnözők is beletartoznak -, az emberiség elleni bűntettben vétkeket vagy háborús bűnöket lehet érvényes bírósági ítélet nyomán állampolgári jogaiktól megfosztani. Visszatérek az erkölcs kérdésére. Minden ember mint egyed felelős saját döntéséért, továbbá azért, ami a döntéséből következik. Pontosabban szólva azért, ami döntéséből konkrét ember életére vagy sorsára következik. A besúgó is adhatott úgy jelentést, hogy mellébeszél, és úgy, hogy lelkesen mószerolt. Jézus azzal fordult Istenhez, hogy bocsássa meg a mi bűneinket, ahogy mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek. Csak az ellenünk vétkezőknek tudunk megbocsátani vagy meg nem bocsátani. S csak azért, amiben ellenünk vétkezett. Mert senki sem vétkes amúgy általában. Van, aki ebben vétkes, van, aki amabban, van, akinek súlyosak a vétkei, vannak, akik csak szőr mentén vétkeztek. A vétkesnek érdemei is lehetnek, többnyire vannak is. Annak a német katonatisztnak, aki 1944-ben segített, mindhalálig hálás vagyok.

Egy kollektív szankció bevezetése - itt elsősorban a Fidesz-MDF törvénytervezetére, másodsorban néhány liberális értelmiségi állásfoglalásra gondolok - bár erkölcsi alapokra is hivatkozik, szerintem éppen erkölcsileg megalapozatlan. Ugyanis azon a hamis feltételezésen alapul, hogy minél feljebb volt valaki a számlálétra, annál nagyobb volt a bűne, vagy ha mondjuk a Központi Bizottság tagja volt, vagy a kémelhárításban dolgozott, nagyobb volt a bűne, mint egy akadémikusnak vagy egy kisstílusú "önkéntes határőrnek" - ahogy mi annak idején a feljelentőket neveztük. Minden sommás szankció igazságtalan. Repül a nehéz kő, ki tudja, hol áll meg...

A Kádár-rendszer a felbomlási korszak előtt totalitáriánus rendszer volt. Ezt mindenki tudja, de csak azok értik igazán, akiket sújtott. Minden intézeti igazgató jelentéseket kellett hogy küldjön a pártközpontba, s ez a jelentés mindig a Belügyminisztériumban landolt. A belügyesek kiszálltak az iskolákba, hetenként vagy havonta konzultáltak az iskolaigazgatókkal, ahogy a könyvkiadókkal is. Aki egy intézmény vezetését vagy akár egy iskola vezetését vállalta, tudta, hogy jelentéseket kell adnia, különben nem maradhatna a posztján. Alattuk helyezkedtek el a besúgók. Saját rendőrségi figyelmeztetéseimet például igazgatóimnak is "köszönhetem". Az úgynevezett "filozófusper" - melynek egyik áldozata voltam - anyagát a KB különbizottsága fogalmazta, melynek élén egy akadémikus intézeti igazgató állt. Mikor a határozatot a PB megvitatta, ennek a - magasabb - grémiumnak egyik tagja, név szerint Nyers Rezső (akkor is lemásoltak titkos dokumentumokat!) tiltakozott. A rendszerváltás után férjemmel együtt ezt levélben megköszöntük neki. S ha megkérdezik tőlem, hogy én és barátaim miért nem vállaltunk semmiféle szerepet a rendszerben, hogy végül miért marginalizáltuk magunkat, és hagytuk magunkat minden állásunkból kirúgni, csak azt válaszolhatom, hogy ezt akkor így tartottam tisztességesnek.

De ha hozzátenném, hogy aki nem ezt tette, tisztességtelen volt, akkor én lennék a legtisztességtelenebb. Mert ők azt válaszolhatnák nekem, hogy egy Magyarország van, Magyarország nem emigrálhat, és még csak nem is marginalizálhatja magát, hogy ki tudta akkor, hogy meddig fog ez még tartani, s hogy az emberek akkor és itt akartak egy kicsit jobban élni. Van olyasmi, hogy erkölcsi konfliktus. Azt vetném sok MSZP-s szemére, hogy gyakran mentegetik a menthetetlent, és egyedül helyes választásnak tüntetik fel azt, ami csak a körülmények kényszere alatt elkövetett - szemükben - kisebbik véték volt, hogy gyanús szemmel nézik az akkori ellenállókat, hogy nem csak az igazolható, hanem az igazolhatatlant is igazolni akarják.

A Fidesz mára elmerült a szimbolikus politizálásban. Nem kellene ebben követni és a III. ügyosztályt már-már mitikus rangra emelni. Hogy TGM múlt heti írására utaljak, nem a határt kell valahol megvonni, hanem ellenkezőleg, el kell a határt - ahogyan csak lehetséges - távolítani. Ha jól értem a két kormányzó párt átvilágítási javaslatát, annak lényege az, hogy egységesen a III. ügyosztály minden irata - amennyire ezt a nemzet biztonságának érdeke megengedi - nyilvános és kutatható legyen, tehát, hogy ne legyen külön státusa más intézmények archívumához képest. Sajnos hazánkban kiveszett a "sajnálom" szó kimondásának képessége. Talán a sok kritika-önkritika gyakorlata miatt. Tizenkét év telt el. Nem jó a tizenkét évvel ezelőtti lelkiállapotunknak megfelelően beszélni és ítélni. Különösen akkor nem jó, mikor ifjú jappik a Himalája magasságából - melyet ők sosem másztak meg - másoknak erkölcsstelenségi bizonyítványokat osztogatnak. Egy véletlen következtében most jött el az ideje annak, hogy minden archívum kutatható legyen. Most van az ideje annak is, hogy az, aki sajnálja, amit tett, az mondja ki végre: elnézést, sajnálom. Döntse el ő, hogy milyen következtetést von le mindebből.

És döntsék el barátai - mint ezt Nádas Péter ajánlotta -, hogy meghívják-e ezentúl is vacsorára. Az erkölcsbíró szerepét pedig ne a parlament töltsé be. Erre ugyanis nincs felhatalmazása.